

Prof. dr. Wim BLOCKMANS
Rijksuniversiteit Leiden

**DE TWEEKOPPIGE DRAAK.
HET GENTSE STADSBESTUUR
TUSSEN VORST EN ONDERDANEN, 14DE-16DE EEUW.**

Op 1 november 1577 nam een nieuw bestuur de macht over in Gent om daar de befaamde Calvinistische Republiek te vestigen die het gedurende zeven jaren uithield tegen de machtigste monarchie van het Westen. Eén van de eerste besluiten van de revolutionaire magistraat was het voorstel aan de stad Brussel om het bondgenootschap te doen herleven dat Vlaanderen en Brabant in 1339 hadden gesloten¹. Deze unie dateerde uit de tijd dat Koning Edward III steun zocht in de Nederlanden voor zijn strijd om het koningschap van Frankrijk. Gent en de andere Vlaamse steden verwierpen toen het gezag van hun graaf en diens Franse suze-rein, en schaarden zich achter de koning van Engeland. Het was in Gent dat de Vlamingen hem als hun nieuwe soeverein erkenden².

De verwijzing in november 1577 naar deze gebeurtenissen, betrof een heel poli-tiek programma dat de gezagsdragers van de stad Gent in mei 1579 voorlegden aan de Staten-Generaal. Het doel was de uitvoering ervan, mochten de vredes-onderhandelingen met de koning van Spanje, in Keulen, niet succesvol verlopen³. De algemene strekking van het programma was de vorming van een systeem van stadstaten, waarin het hele graafschap Vlaanderen onder het gezag van de drie gro-te steden, Gent Brugge en Ieper zou komen te staan. Gent schreef voor haar eigen kwartier het volgende voor:

- de afschaffing van de autonome plattelandsdistricten,
- de invoering van een raad van afgevaardigden van de steden die beslissingen zou nemen in staatsaangelegenheden, oorlogszaken en kwesties die de open-bare orde betroffen,
- de veiligstelling voor Gent van een derde van de stemmen in de benoeming van schepenen in de kleinere steden.

Na de introductie van dit politieke systeem in het Gentse kwartier zou de invoer-ing ervan aangeraden worden aan de drie andere kwartieren van het graafschap. Tegelijkertijd herstelde de Calvinistische Republiek van Gent in de stad zelf de

middeleeuwse corporatieve organisatie die Karel V na de opstand van 1540 afgeschaft had⁴. Dit alternatieve model van openbare macht in stad en staat dat de opstandelingen ingang deden vinden tegenover dat van de centrale regering, was ontstaan uit de ervaringen die de stedelingen vooral in de loop van de 14de en 15de eeuw maar ook al daarvoor, hadden opgebouwd. Het model werd bovendien uitgebreid door de aanspraak dat een volk het recht had zijn landsheer te erkennen en diens gezag in te perken door middel van het stellen van voorwaarden⁵.

In de geschiedenis van het graafschap Vlaanderen vinden we een opvallend hoog aantal periodes van verscheidene jaren waarin de grote steden telkens de vorst aan de kant zetten en zelf de macht uitoefenden. Van de 14de eeuw tot de Opstand tegen Filips II in de late 16de eeuw waren er vier opstanden die nagenoeg het gehele graafschap omvatten gericht tegen het vorstelijk gezag. Deze besloegen samen 23 jaar in een periode van grofweg 270 jaar: een verhouding van 1 op 11. Bovendien braken nog eens vier grote opstanden uit in één van de kwartieren van het graafschap, waarbij telkens een van de leidende steden betrokken was. Al met al duurden deze regionale opstanden ongeveer 14 jaar. Indien bij deze grote bewegingen de verschillende lokale oproeren worden gevoegd die gericht waren tegen de plaatselijke bestuurders, dan blijkt de intensiteit van het sociale protest bijzonder hoog geweest te zijn. Grote opstandige bewegingen gericht tegen de vorst kwamen in Vlaanderen gemiddeld eens in de zeven jaar voor, een frequentie vergelijkbaar met die van misoogsten. Zij moeten diepe emotionele indrukken hebben gemaakt in de herinnering van de mensen. De langste intervallen van respectievelijk 41 en 45 jaar werden elk gevolgd door een bijzonder heftig en langdurig conflict.

De collectieve ervaringen van de samenlevingen in hun strijd met heersers creëerden een patroon van sociale actie en voorzagen in modellen en een programma. Uit die herinnering werden strijdmethoden opgediept, terwijl zij ook argumenten leverde waartegen of waarvoor stelling te nemen was. Vele opstanden waren gericht op het ongedaan maken van nieuwe vormen van bestuurlijke en rechterlijke centralisatie. De Gentse Calvinistische Republiek wilde in 1577, vóór alles, de beperkingen van de stedelijke autonomie weer afschaffen die Karel V in 1540 na een jarenlange opstand had opgelegd. Hembyze en zijn volgelingen wilden tevens de terugkeer naar de middeleeuwse status van de stad bewerkstelligen, waarmee zij doelden op de interne corporatieve organisatie en de overheersingsmethoden van de grote steden over hun achterland, zoals die in vroegere opstandige periodes hadden bestaan⁶.

Zo was de Gentse Calvinistische Republiek een schakel aan het einde van de keten van revoltes die alle geïnspireerd waren door hetzelfde alternatief voor vorstelijke gecentraliseerde macht: een staatkundige organisatie gebaseerd op de autonomie van de grote steden, die elk een deel (kwartier) van het graafschap zouden besturen. Het graafschap kende aldus een langdurige tendens die uitging van de drie grote steden om tezamen een conglomeraat van geprivilegieerde gebieden te vormen⁷. Deze invloed strekte zich uit tot fiscale, militaire, juridische, economische en, vanaf 1578, ook tot religieuze aangelegenheden. Volgens dit patroon verliepen

de boerenopstand in West-Vlaanderen, gesteund door Brugge van 1323 tot 1328, het beleid van Jacob van Artevelde in de jaren rond 1340⁸, dat van zijn zoon Filips veertig jaar later en dat van alle daarop volgende opstandige regimes gedurende de Bourgondische en Habsburgse regeringen. Tijdens de afzonderlijke opstanden van Brugge (1436-38) en Gent (1447-53) en (1537-40) maar ook in die van het gehele land in 1477 en 1482-92, werd telkens het zelfde model van staatsmacht naar voren geschoven. Het beruiste op de overheersing van het achterland door de drie grote steden, waarbinnen representatieve structuren waren toegestaan binnen de grenzen van het eigenbelang van de grote steden. In al deze gevallen werd er wel een vorst erkend maar richtten de hoofdsteden, met Gent steeds in de leidende rol, het graafschap in naar hun eigen inzicht en belang.

De kwartieren van het land vormden federaties waar beslissingen in principe op plaatselijk niveau genomen werden en in overleg tot overeenstemming gebracht werden. Op dezelfde manier konden de grote steden ieder met hun achterban opereren in grotere verbanden zoals de vergaderingen van de Staten en de Staten-Generaal of in de meer tijdelijke verbanden van de handelsnetwerken⁹. Ieder van de Vier (of, tijdens de opstandige fasen steeds, slechts drie) Leden ontleende zijn macht niet alleen aan het eigen potentieel maar in belangrijke mate ook aan dat van zijn achterland, waarover het daarom juist een zo groot mogelijke zeggenschap nastreefde. Op fiscaal vlak lagen de verhoudingen het duidelijkst, en waren ze begrijpelijkerwijze ook het meest controversieel. Volgens de tijdens de 15de eeuw toegepaste verdelingschaal van de belastingen in het graafschap, had Gent een bijdrage te leveren van 13,775%, tegenover Brugge 15,713%. Met het kwartier erbij bereikte Gent echter 39,336%, en Brugge slechts 22,852%. Voor Gent bracht het achterland dus tweederden van de lasten van het kwartier op, terwijl dit voor Brugge slechts 31% bedroeg. Deze verhoudingen maken ook duidelijk waarom Brugge tijdens de opstanden van 1436-38 en van 1477 tot 1490 erop heeft aangestuurd het Vrije onder haar gezag te brengen, waardoor het met 43,281% Gent kon overtroeven¹⁰. Deze cijfers maken tegelijk duidelijk hoe essentieel het voor Gent was om de krachtens de vrede van Doornik (1385) aan haar ondergeschikte steden en kasselrijen stevig onder controle te houden.

Aan de opstanden van de steden tegen de graaf, en aan die van de stadsbevolking tegen zijn eigen bestuurders is reeds veel aandacht besteed¹¹. Daarentegen gaf de overheersing van de hoofdstad over haar achterland geen aanleiding tot grote gewapende conflicten tussen deze twee partijen, en trok zij wellicht daarom minder de aandacht. Deze onderdrukking was meer structureel van aard, en nam de vorm aan van juridische procedures, marktvoorschriften en fiscale voorrechten die systematisch in het voordeel van de Gentenaars uitvielen.

Een casus zal de aard van de verhoudingen tussen Gent en haar achterland illustreren. In september 1438 bereikten de Vier Leden met de Hanze een overeenkomst waardoor de handelsboycot van Vlaanderen werd afgekocht door de toekenning van een aanzienlijke schadevergoeding die in zestien jaar door het graafschap zou worden opgebracht¹². Zoals gebruikelijk lichtte ieder Lid zijn ondergeschikten

hierover in tijdens een vergadering, waarna de afgevaardigden naar huis terugkeerden om het verzoek tot financiële bijdrage voor te leggen aan de lokale instanties. Gelet op de algemeen-Europese voedselcrisis die op dat moment haar hoogtepunt bereikte, brachten de Gentse schepenen in die kwartiervergadering ook andere economische kwesties ter sprake, zoals de beheersing van de graanprijzen en het verbod om bier te brouwen op het platteland. De spanningen en militaire operaties die tijdens de voorafgaande jaren waren opgetreden tussen Vlaanderen en Engeland droegen zeker bij tot de algemene malaise. Zo valt te begrijpen dat zowel de plattelandsbesturen als de Gentse machthebbers de zaken scherp stelden. Inzake de brouwerij eiste de kasselrij Kortrijk eenvoudig 'dat men alomme brauwen zal', terwijl met de schadevergoeding aan de Hanze alleen zou worden ingestemd 'behoudelic dies dat de porters van Ghent, van Brugghe ende van Yppere betalen zouden in alle plaetsen buten daer haerlieder goet ghelegghen ware ende anders niet'¹³. Hiermee werd dus de gevoelige kwestie van de belasting van buitenpoorters aan de orde gesteld, waarin de persoonlijke belangen van de hoofdstedelijke elite en die van de ondergeschikte bevolking lijnrecht tegenover elkaar stonden¹⁴.

Tijdens de volgende maanden kwamen er meer eisen te berde in de vergaderingen van het Gentse kwartier. Hertogin Isabella van Portugal wenste als vergoeding voor haar inzet in de onderhandelingen over een handelsakkoord met Engeland tol te heffen op de invoer van wol uit dat land. Hiertegen verzetten zich Kortrijk, Wervik, Menen en Hulst, welke steden voornamelijk Engelse wol verwerkten en daardoor onevenredig zwaar getroffen zouden worden. Zij eisten een verdeling van de last over het hele land, alsmede protectionistische maatregelen voor hun industrie. Hierover zou pas een jaar later een besluit vallen. Inzake de nog steeds hangende verdeling van de schadevergoeding aan de Hanze lieten de kleine steden en kasselrijen in hun aller naam door de pensionaris van Kortrijk aan de Gentse schepenen weten 'als dat de porters van Ghent ten plaetsen daer zij buten ghezeten zijn betalinghe doen, evenverre dat dat gheschie, men zalt gherne betalen ende anders niet.' Dit antwoord was de schepenen blijkbaar niet welgevallig, en zij verwezen de afgevaardigden van het kwartier naar de vergadering van de collacie 's anderendaags. In dat machtige gezelschap deinsden de ondergeschikten terug: 'zo ne hadden zij in de collacie niet daerof durven voortstellen van dat de poorters buten ghezeten derin betalen zouden.' Er volgde een nieuwe raadpleging van 'de goede lieden elc in tzine' teneinde alle ondergeschikte besturen tot een eendrachtig optreden te brengen. In het geval dat een Gents poorter omwille van deze belasting ergens 'ghevexert' zou worden en de schepenen van Gent zouden bevelen hem vrijuit te laten gaan, zouden de ondergeschikte besturen dan gezamenlijk ('ad-joint') hun zaak behartigen, zo hoopte althans de ontvanger van de kasselrij Kortrijk die hierover opvallend gedetailleerd en uitvoerig rapporteerde in zijn jaarrekeningen¹⁵.

Eind december 1438 kwam nog slechts een deel van de ondergeschikte besturen naar Gent om hun ferme standpunt opnieuw uiteen te zetten. Zij wilden wel bijdragen in het Oosterlingengeld op voorwaarde

*'dat scepenen van Ghent consent ende ottroy gheven wilden haerlieder poorters buiten ghezeten, ten plaetsen daer zij watere ende weede nemen, alzo wel te smaldeelene [= in de verdeling op te nemen] in dit last als ander, ghemerct dat de stede van Ghent meer proffijts heift van den Oosterlinghen dan eeneghe stede onder hemleden ghezeten. [...] hemleden biddende dat zij voor hooghen hebben wilden de groote lasten ende costen die de smale steden ende castellerien vooren gheadt hadden, [...] ooc tlast dat in allen steden ende castellerien es van den poorters van Ghent die den anderen goede lieden in ambochten, nerringhen ende pachten tbroot uten monde nemen ende nieuwers in contribueren en willen.'*¹⁶

Na deze krachtige taal trokken de schepenen van beide banken zich met de twee overdeken terug in langdurig beraad. Eerst speelden zij goedmoedig: 'deze somme een cleene zake es ende niet wert dat mer zovele feesten of maken zoude'. Toen de ontvanger van de kasselrij Kortrijk voet bij stuk hield, vroegen de Gentenaars of dit het standpunt van alle besturen was, waarna alle anderen 'ne waren niet van den advize zo diepe te replikerene'. Hierop zegden alle afgevaardigden toe thuis verslag uit te brengen en nader te overleggen, terwijl de Gentse schepenen alvast eenieder 'scerpelic' gelastten zonder verwijl de gelden voor de vervalddag van Kerstavond 'naer doude costume' te heffen.

Toen drie weken later enkele ondergeschikte besturen te Oudenaarde de koppen bij elkaar staken om hun standpunt opnieuw te bepalen, verschenen daar twee Gentse schepenen met een secretaris die de aanwezigen 'met scerpen ende felle worden' verweten dat zij het aangedurfd hadden op eigen initiatief een dagvaart te beleggen en besluiten te nemen 'contrarie hemlieden ende der stede van Ghent, haerlieder wettelic hoofd, twelke niet en behoorde dat yemant dade zonder weten of consent van helieden.' Intussen bleek dat Gent aan enkele afwezigen 'zulke ende zo scerpe brieven [...] van verbode' hadden gestuurd 'dat zij tOudenaarde niet en dorsten trecken.' Voor deze druk zwichtten alle besturen behalve die van de stad en kasselrij van Kortrijk: 'zij ne dorstent niet uuterlike ontzegghen' hoewel zij het allen liever anders hadden gezien. Nu wilden de schepenen wel eens weten wie de haviken waren. Aan alle afgevaardigden 'elken in persone van ondere upwaerts gevraech ghedaen was van wanen deze zake quam, wie dupstellers van dezen waren ende bij wien de brieven ghescreven waren.' Deze intimidatie plaatste de zwakste broeders het eerst voor het blok. Velen verschole zich achter excuses en uitvluchten, en alleen de stad en kasselrij Kortrijk verklaarden dat zij de brieven geschreven hadden mede namens Oudenaarde, Aalst, Geraardsbergen en Dendermonde. Zij voegden daaraan toe reeds herhaaldelijk vruchteloos bij de hoofdstad te hebben aangedrongen op een billijke verdeling van de belastingen zodat zij nu wel moesten overwegen de zaak aan de hertog voor te leggen. Gezien hun isolement moesten de Kortrijkzanen inbinden en onmiddellijk hun aandeel betalen zonder bijdrage van de ingezeten Gentse poorters. De schepenen van Gent besloten dat zij diegenen die misdaan hadden door het bijeenroepen van een dagvaart nog zouden gedenken¹⁷.

Een klein jaar later kwam de belastbaarheid van Gentse buitenpoorters weer aan de orde bij de heffing van de vergoeding voor de onderhandelaars met Engeland.

Opnieuw eiste de kasselrij Kortrijk 'dat de poorters van Ghent, buten pacht ende bedrijf houdende, hierof betalen zouden [...] ghelike haerlieder ghebueers'. Ondanks nieuwe spanningen en onenigheden, aanvaardde Gent nu toch een gedeeltelijke belasting van haar buitenstedse poorters¹⁸. Wat in deze hele controverse opvalt is dat het stadsbestuur van Gent zich een dictatoriale heerschappijstijl aanmat tegenover de ondergeschikte besturen, die daartegenover weinig eensgezindheid en durf aan de dag legden. Alleen de dreiging met een beroep op de hertogelijke rechtspraak kon de hoofdstad tot inschikkelijkheid brengen.

Naast de fiscale uitbuiting via het buitenpoorterschap pasten de Vier Leden tijdens de eerste helft van de 15de eeuw bij herhaling de heffing toe van belastingen op het land, met uitzondering van hun eigen bijdrage. De vrede van Gavere van 1453 reduceerde Gents overheersing echter fors¹⁹. Een nieuwe lezing van artikel 18 van het Vlaamse privilege van 11 februari 1477 leidt tot de conclusie dat in die periode waarin de machtsverhoudingen in het graafschap grondig werden herzien, de grote steden tot een meer evenwichtige oplossing zijn gekomen. Het buitenpoorterschap had toen immers al veel van zijn aantrekkingskracht verloren. Blijkens het hierna geciteerde fragment werden de kool en de geit gespaard: belasting werd nu voorzien enerzijds in de plaats waar iemand woonachtig en justiciabel was zonder hem op zijn (elders gelegen) goederen aan te spreken; anderzijds alleen op de plaats waar hij effectief woonachtig was, echter nog steeds zonder grondbelasting.

*'up de persoonen daer elc wonachtich ende justiciable es, zonder dat yement van denzelven lande ghehouden zij met anderen te contribueerne ter causen van hueren goede dan metten ghonen daer hij wonachtich ende justiciable es of daer hij water ende weede haelt, zonder eenichseins yements gront te belastene of te stellene.'*²⁰

De privileges van 1477 behoren tot de constitutionele teksten waarnaar tijdens de Opstand, en opnieuw ten tijde van de Brabantse Omwenteling werd teruggegrepen. In tijden van vernieuwing is een beroep op precedentes immers een dankbaar hulpmiddel. Vlaanderen beschikte over een op Europese schaal uitzonderlijke traditie van verwerping of inperking van landsheerlijke macht. Anders dan in Brabant, was die hoofdzakelijk gesteund op een grote diversiteit aan lokale gewoonterechten, meer dan op geschreven wetten. Omdat het graafschap tot aan het begin van de Opstand een van de leidende gebieden in de Nederlanden was, nog steeds het meest bevolkte en fiscaal het meest draagkrachtige, wierp deze Vlaamse, en bij uitstek Gentse traditie een groot gewicht in de schaal van de machtsverhoudingen in de Nederlanden als geheel. Als indicatie is het voldoende om te wijzen op de verdeling van de belastingen zoals die ingevoerd was door de Staten-Generaal. Vlaanderen betaalde gewoonlijk 34% van de last, Brabant zo'n 29% en Holland en Zeeland droegen samen tussen de 15% en 17% bij, Gelre 12% en de overige gebieden veel minder²¹.

In dit opzicht is het niet verwonderlijk dat het de stad Gent was die het voorbeeld gaf door op 6 augustus 1579, twee jaar vóór de Staten-Generaal dit deden, het gezag van koning Filips II op te zeggen²². Het argument was dat de koning geweigerd had de redelijke vredesvoorwaarden te accepteren, waardoor zijn soevereini-

teit, zo werd er gezegd, overging op de stedelijke magistraat. Deze interpretatie ging zelfs verder dan die van de Staten-Generaal van 1581, die nog op zoek gingen naar een nieuwe vorst of landsheer, weliswaar geen soeverein, gezien de restricties die opgelegd werden aan de vorstelijke macht in de toekomst. Hij moest immers door de Staten zelf gekozen worden en zou gehouden worden aan zorgvuldig gedefinieerde regels.

Dat de tegen de graaf gerichte opstandige traditie van Gent een uitermate vroeg hoogtepunt bereikte in de opvolgingscrisis na de moord op graaf Karel de Goede in 1127 is voldoende bekend. Hier was het dat volgens de kroniekschrijver Galbert van Brugge in februari 1128 de graaf publiekelijk gemaand werd zich voor zijn wanbeleid te verantwoorden voor een vergadering van vertegenwoordigers van de clerus, de adel en het volk, de drie standen dus. Zij zouden moeten beoordelen of de graaf nog kon aanblijven, en in het negatieve geval een ander in zijn plaats kiezen²³. Recent is aangetoond dat uitgerekend tijdens de opstand tegen Maximiliaan Roeland de Baenst in 1482-92 te Brugge een korte samenvatting van een Franse vertaling van deze kroniek maakte²⁴. In diezelfde tijd werd door de Drie Leden van Vlaanderen expliciet geargumenteed dat zij het bewind over het graafschap voerden zoals 'de tout temps et ancienneté avoient coustume faire en toutes mutacions de leur prince et seigneur du pays depuis III^C ans'²⁵. Tijdens een constitutionele crisis grepen leden van de opstandige elite terug op documenten over historische precedentes om hun houding te rechtvaardigen. De traditie van opstandigheid kende dus, naast het collectieve geheugen dat door iedere generatie op de volgende werd overgedragen, ook een geleerde overlevering die grotere sprongen in de tijd kon maken om haar eisen kracht bij te zetten.

Graaf Lodewijk van Nevers werd door de revolutionaire regering van Jacob van Artevelde erkend, zolang hij meewerkte aan het beleid van de stad. Zo werd de graaf gedwongen akkoord te gaan met het bondgenootschap tussen Vlaanderen en Brabant, gesloten in zijn bijzijn op 3 december 1339. Een dag later vluchtte hij uit het graafschap weg en toen de breuk onherstelbaar bleek te zijn, zorgde Artevelde voor een regent in de persoon van Simon de Mirabello, de Italiaanse bankier uit Gent die getrouwd was met een halfzuster van de graaf²⁶. Tijdens de opstand van 1379-85, toen de betrekkingen met de graaf opnieuw verbroken waren, werd diens legitimiteit gerespecteerd in de persoon van zijn zwager en toekomstige opvolger, hertog Filips de Stoute van Bourgondië.

Ondanks alle opstandigheid, die zich overigens in alle steden meer richtte tegen eigen bestuurders die van corruptie en wanbeleid werden beticht dan tegen ambtenaren van de vorst, erkenden de Staten-Generaal en de Staten van Vlaanderen, Brabant en andere vorstendommen in 1477 Maria van Bourgondië zonder omhaal als hertogin. Zij was immers bereid hervormingen in de staatsstructuur te accepteren evenals de effectieve participatie van de standen in de uitoefening van de macht²⁷. Tijdens de opstanden in de jaren 1482-1492 weigerden de Vlamingen onder evidente Gentse aanvoering Maximiliaan van Oostenrijk het regentschap omdat zij hem hadden leren kennen als een autocraat, die probeerde om hun

gekoesterde, nieuw geformuleerde privileges af te schaffen²⁸. Zij hadden daarentegen geen moeite met de instelling van een regentschapsraad die voortkwam uit de Drie Leden en enkele bevriende edelen die het land gedurende bijna acht jaren in naam van de jonge Filips de Schone zou besturen²⁹.

Nog toen de Staten-Generaal in 1580 besloten zich te onttrekken aan het gezag van koning Filips II van Spanje, zochten zij onmiddellijk naar een andere vorst om over het land te regeren³⁰. Het was enkel de Calvinistische Republiek van Gent die de soevereiniteit van de stad uitriep tot haar eigen heer, naar Italiaans model, *civitas sibi princeps*³¹. Als uiterlijk teken hiervan ging zij over tot een eigen muntslag, net zoals zij dat reeds in 1488 had gedaan, zij het toen nog krachtens een octrooi verleend door koning Karel VIII en op naam van de minderjarige graaf Filips de Schone³².

In de lokale gezagsverhoudingen in de steden en over hun achterland, zoals die onbelemmerd tot gelding werden gebracht tijdens de opstandige perioden, kwam een staatkundige opvatting tot ontwikkeling die tijdens de late 16de eeuw evolueerde tot de typisch Nederlandse vorm van het republicanisme. In zijn eigen tijd was dit alleen vergelijkbaar met die in het Zwitserse eedverbond en in de Noord- en Middenitaliaanse stadstaten. In dit type politiek systeem waren lokale autoriteiten gemachtigd te beslissen in alle zaken en slechts expliciete delegatie stelde hen in staat beslissingen te nemen op hogere niveaus dan het kwartier, het graafschap en de "generaliteit". Die laatste bestond slechts bij de gratie van de instemming en inzet van de grootste deelnemers. Die deinsden er overigens bepaald niet voor terug de kleinere steden en het platteland stevig te onderdrukken, desnoods met de wapenen. In dit opzicht was de Republiek der Verenigde Provinciën gegroeid uit het institutionele model dat was ontwikkeld in Vlaanderen en Brabant gedurende de eeuwen van oppositie tegen hun vorsten.

Het tempo waarmee het hele graafschap vanaf 1578 naar de nieuwe orde van de Gentse Republiek overging zou onmogelijk hebben kunnen plaatsvinden zonder een vooraf opgevat institutioneel model. Dit model dat een systeem van stadstaten behelsde, was gebaseerd op de overmacht van de grote steden, elk in haar eigen kwartier, zoals zij die gevormd hadden in de terugkerende opstandige periodes van de 14de en 15de eeuw. Op het niveau van de vorstendommen en zelfs over hun grenzen heen beschikten de hoofdsteden al eeuwenlang over uiterst flexibele methoden van overleg en collectieve conflictoplossing³³.

Toen zij geconfronteerd werden met de onwrikbare en in toenemende mate onhandelbare heerschappij van Filips II, konden de verstedelijkte kustprovincies van de Nederlanden eenvoudig overgaan op hun eigen alternatief van staatsorganisatie. Het was niet relevant voor hen of zij handelden met of zonder vorst, zolang hij maar geen daadwerkelijke macht over hen had. De grootste stad van de Nederlanden die Gent tot in de 15de eeuw bleef, gaf hierbij vrijwel steeds de toon aan. Haar krachtige positie in het graafschap en tegenover de vorst berustte op overheersing van haar kwartier. Als het aan de magistraat van 1578 had gelegen, had-

den de ondergeschikte plattelandsbesturen hun autonomie geheel verloren. Feitelijk autoritair optreden van de hoofdstad beschreven wij in een fiscaal conflict in 1438-39. Tijdens de fasen van gewapende opstand nam de overheersing de vorm aan van puur militaire verovering van de kleine steden en vernieling van de plattelandsnijverheid. In die zin was het door Gent nagestreefde staatsmodel een tweekoppige draak die zowel naar de vorst als naar zijn ondergeschikten briepte en door de eigen bevolking slechts als zodanig herkend werd tijdens de politieke zuiveringen waarmee de opstanden in de steden steeds gepaard gingen.

¹ A.C. de Schrevel, *Le traité d'alliance, conclu en 1339 entre la Flandre et le Brabant, renouvelé en 1578*. (Brugge 1922). Voor de inhoud en de omstandigheden zie H.S. Lucas, *The Low countries and the Hundred Years' War, 1326-1347*. (Ann Arbor 1929) 348-352.

² Lucas, *Low Countries*, 364-366.

³ J. Decavele, De mislukking van Oranjes "democratische" politiek in Vlaanderen, in *Bijdragen en mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden*, 99 (1984) 638-640; J. Decavele en P. van Peteghem, Gent 'absoluut' getemd, in J. Decavele, red., *Apologie van een Rebelse Stad*. (Antwerpen 1989) 125.

⁴ Hierover: M. Boone, *Gent en de Bourgondische hertogen ca. 1384-ca. 1453. Een sociaal-politieke studie van een staatsvormingsproces*. (Brussel 1990) 27-160.

⁵ W.P. Blockmans, Du contrat féodal à la souveraineté du peuple. Les précédents de la déchéance de Philippe II dans les Pays-Bas (1581), in *Assemblee di Stati e Istituzioni rappresentative nella storia del Pensiero Moderno*. (Rimini 1983) 135-150; over expressies van de monarchale theorie gaf ik meer bronnen in mijn *Alternatives to Monarchical Centralisation: The Great Tradition of Revolt in Flanders and Brabant*, in H.G. Koenigsberger en E. Müller-Luckner, eds., *Republiken und Republikanismus im Europa der Frühen Neuzeit*. (München 1988) 145-154.

⁶

⁷ De term 'rechtsstad' is hiervoor voorgesteld in contrast met 'rechtsstaat': M. Boone en M. Prak, Rulers, patricians and burghers: the Great and the Little traditions of urban revolt in the Low Countries, in K. Davids en J. Lucassen, eds., *A Miracle mirrored. The Dutch Republic in European Perspective*. (Cambridge 1995) 102-103.

⁸ D. Nicholas, *Town and Countryside: social, economic, and political tensions in fourteenth-century Flanders*. (Brugge, 1971) 175-200.

⁹ W.P. Blockmans, Konfliktregelung der Hanse in Flandern (1393-1451), in H. Menke, ed., *Die Niederlande und der europäische Nordosten*. (Neumünster 1992) 209-219.

¹⁰ Voor de verdelingstabel van 1408: W. Prevenier, De beden in het graafschap Vlaanderen onder Filips de Stoute (1384-1404), in *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis*, 38 (1960) 365; Blockmans, *De volksvertegenwoordiging in Vlaanderen in de overgang van Middeleeuwen naar Nieuwe Tijden (1384-1506)*. (Brussel 1978) 439; A. Zoete, *De beden in het graafschap Vlaanderen onder de hertogen Jan zonder Vrees en Filips de Goede (1405-1467)*. (Brussel 1994) 92-97.

¹¹ Recentelijk nog Boone en Prak, Rulers; specifiek voor Gent: W. Prevenier en M. Boone, De 'stadstaat'-droom, in Decavele, *Apologie van een Rebelse Stad*, 81-105.

¹² J.H.A. Beuken, *De Hanze en Vlaanderen*. (Maastricht 1950) 96-97.

¹³ W.P. Blockmans, ed., *Handelingen van de Leden en van de Staten van Vlaanderen. Regering van Filips de Goede (1419-1467)*. Dl. II (Brussel 1996) nrs. 698-699, citaat uit 699.g.

¹⁴ Zoete, *Beden*, 69-72; Blockmans, *Volksvertegenwoordiging*, 425-432.

¹⁵ Blockmans, *Handelingen*, nrs. 708-709, citaten uit 709 f.

¹⁶ Aldaar, nr. 712 c.

¹⁷ Aldaar, nr. 716 f.

¹⁸ Aldaar, nrs. 749 en 752.

- ¹⁹ Blockmans, *Volksvertegenwoordiging*, 389-391; Zoete, *Beden*, 221-224; M. Boone, *Geld en macht. De Gentse stadsfinanciën en de Bourgondische staatsvorming (1384-1453)*. (Gent 1990) 154-158.
- ²⁰ W.P. Blockmans e.a., eds., Privilegie voor het graafschap Vlaanderen, 11 februari 1477, in dez., *1477 Het algemene en de gewestelijke privilegiën van Maria van Bourgondië voor de Nederlanden*. (Standen en Landen LXXX, Kortrijk-Heule 1985) 134.
- ²¹ N. Maddens, *De beden in het graafschap Vlaanderen tijdens de regering van keizer Karel V (1515-1550)*. (Standen en Landen LXXII, Heule 1978) 1-11.
- ²² Decavele, De mislukking, 639.
- ²³ Galbert of Bruges, *De multro, traditione et occisione glorioso Karoli comitis Frandriarum*, ed. J. Rider, Turnhout 1994, c. 95, 142-143; R.C. Van Caenegem, Galbert of Bruges on Serfdom, Prosecution of Crime, and Constitutionalism, in B.S. Bachrach en D. Nicholas, eds., *Law, Custom and the Social Fabric in Medieval Europe* (Kalamazoo en Michigan 1990) 105-107; W.P. Blockmans, From a Typology of Representation towards the localisation of power centres, in H.W. Blom e.a., eds., *Bicameralisme. Tweekamerstelsel vroeger en nu*. (Den Haag 1992) 43; Boone en Prak, Rulers, 102.
- ²⁴ Galbert, *De multro*, ed. Rider, xxix, xxxvi-xxxvii, 173-175.
- ²⁵ S. Dauchy, Le douaire de Marguerite d'York, la minorité de Philippe le Beau et le Parlement de Paris 1477-1494, in *Bulletin de la Commission royale d'Histoire*, CLV (1989) 84.
- ²⁶ M. Vandermaesen, Lodewijk II van Nevers, in *Nationaal Biografisch Woordenboek*, 5 (1971) 531-533.
- ²⁷ Blockmans, *Volksvertegenwoordiging*, 107-127 en 342-376.
- ²⁸ W.P. Blockmans, Breuk of continuïteit? De Vlaamse privilegiën van 1477 in het licht van het staatsvormingsproces, en De "constitutionele" betekenis van de privilegiën van Maria van Bourgondië (1477), in dez., *1477 Het algemene en de gewestelijke privilegiën*, 97-123, 473-494.
- ²⁹ W.P. Blockmans, Autocratie ou polyarchie? La lutte pour le pouvoir politique en Flandre de 1482 à 1492, d'après des documents inédits, in *Bulletin de la Commission royale d'Histoire*, CXL (1974) 257-312; dez., La position du comté de Flandre dans le royaume à la fin du XVe siècle, in B. Chevalier en Ph. Contamine, eds., *La France de la fin du XVe siècle. Renouveau et apogée*. (Parijs 1985) 71-89.
- ³⁰ W.P. Blockmans, Du contrat féodal, 148-149.
- ³¹ J. H. Mundy, In praise of Italy: the Italian Republics, in *Speculum*, 64 (1989) 815-834.
- ³² V. Fris, *Histoire de Gand depuis les origines jusqu'en 1913*. (Gent 1930) 143; W.P. Blockmans, ed., *Handelingen van de Leden en van de Staten van Vlaanderen. Regeringen van Maria van Bourgondië en Filips de Schone (1477-1506)*. Dl. I (Brussel 1973), nr. 297, 445-446.
- ³³ Blockmans, *Volksvertegenwoordiging*, 143-150, 170-182.